

Suudi Arabistan'da İhyacı Hareketler Olarak Sahve ve Vehhabilik

İsmail Akdoğan* & Rıdvan Kalaycı**

Özet

Bu çalışma özü itibarıyla Suudi Arabistan'ın kurucu ideolojisi olan Vehhabilik ve Suudi rejimine yönelik güçlü bir İslami muhalefet hareketi olarak ortaya çıkan Sahve hareketini ele almakta ve her iki hareketin ortaya çıktığı siyasi, dini ve toplumsal dinamikleri incelemeye çalışmaktadır. İhyacı hareketler olarak Vehhabilik ve Sahve, tarihsel süreç içerisinde şekillenen Selefi geleneğin Suudi Arabistan'a özgü bir yansıması olarak ortaya çıkmışlardır. Bu çalışmada, Ahmed İbni Hanbel'le başlayan ve Ahmed İbni Teymiye'yle devam eden Selefi İslam anlayışının dini, siyasi ve toplumsal dinamikleri ortaya konulmak suretiyle Vehhabilik ve Sahve hareketi üzerindeki etkilerine değinilmektedir. Bununla birlikte, Suudi Arabistan'daki ihyacı muhalefet hareketi olan Sahve'nin Suudi rejimi üzerinde kurduğu siyasal baskılar neticesinde devletin örgütlenme ve işleyiş düzeni ile ilgili olarak yapılan reformlardaki etkisi ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Suudi Arabistan, Vehhabilik, Sahve ve siyasal reform*

---

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Çalışmaları Merkezi-akdogani@sakarya.edu.tr

** Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü-rkalayci@sakarya.edu.tr

Sahwa and Wahhabism as Revivalist Movements in Saudi Arabia

İsmail Akdoğan* & Rıdvan Kalaycı**

Abstract

This paper essentially tries to deal with the Wahhabism that is constituent ideology of Saudi Arabia and the Sahwa movement that emerged as a influential opposition movement in Saudi Arabia and to examine political, religious and social dynamics in which this two movement appear. As reformist movements the Wahhabism and the Sahwa have emerged as a reflection of Salafi tradition on Saudi Arabia. In this article political, religious and social variables of the Salafi Islamic thought, started with Ahmad Ibni Hanbal and continued with Ahmad Ibn Taymiya, their effects on Wahhabism and Sahwa movement are introduced and mentioned. Furthermore, it is tried to show that Sahwa's impact on Saudi state's organisation and operation thanks to results of political pressures of the Sahwa on the Saudi regime.

Keywords: *Saudi Arabia, Wahhabism, Sahwa ve political reform*

---

* Res Asst. Sakarya University, Center for Middle Eastern Studies- akdogani@sakarya.edu.tr

** Res Asst. Sakarya University, Center for Middle Eastern Studies-rkalayci@sakarya.edu.tr

Giriş

“Biz Vehhabiler diyorlar: Mezhbimize de ayrı bir mezhepmiş gibi Vehhabi adını takıyorlar. Bu isimlendirmeler maksatlı olarak yayılmış yalan iddialardan kaynaklanan açık yanlışlardır. Biz, yeni bir mezhebin veya yeni bir akidenin takipçileri değiliz. Muhammed İbni Abdülvehhab yeni bir şey ortaya koymadı. Akidemiz, Allah'ın kitabında ve O'nun peygamberinin sünnetinde yer alan ve selef-i sâlihîmizin tabi olduğu selefi salihin akidesidir.”¹

(Abdülaziz İbni Suud, Suudi Arabistan Krallığı'nın kurucusu)

1932 yılında Abdülaziz İbni Suud (1876-1953) tarafından modern anlamda kurulan Suudi Arabistan'ın kuruluş aşamasında Vehhabi hareketi son derece önemli bir rol oynamıştır. Bu hareketin tarihi kökleri 18. yüzyılın ilk yarısına kadar götürülmektedir. 1700'lerin başından itibaren Arap Yarımadası'nın merkezinde ortaya çıkan ve hızlı bir şekilde yayılmaya başlayan Vehhabi düşüncesi, Suudi devletinin iç ve dış politikası üzerindeki özgün rolünü geçmişte olduğu gibi günümüzde de korumaktadır. 1744'te kabile reisi Muhammed İbni Suud ile âlim Muhammed İbni Abdülvehhab arasında yapılan ittifak sonucunda kurulan I. Suudi Devleti'nden (1744-1818) itibaren Vehhabilik devletin resmi ve hâkim dini ideolojisi olmuştur. Bunun yanında, 1960'lar ve 1970'lerle birlikte şekillenmeye başlayan ve özellikle 1990'larda II. Körfez Savaşı'yla (1990-91)² birlikte Suudi Arabistan'da muhalefet hareketi şeklinde ortaya çıkan Sahve hareketi de Suudi devletinin iç ve dış politikası üzerinde etkili olmaya başlamış ve Vehhabi hareketine karşı (Burada hususiyetle krallığın resmi düşüncesi içerisine hapsedilmiş Vehhabilik anlayışı kast edilmektedir) alternatif bir devlet anlayışı ortaya koymaya çalışmıştır.

Suudi Arabistan'da Vehhabilikten sonra en güçlü hareket Sahve hareketidir ve bu hareket Vehhabi düşünce geleneği ile İhvan (Müslüman Kardeşler) düşünce geleneğinden kaynağını alan sentez bir düşünce sistemi şeklinde ortaya çıkmıştır. Her iki hareketin de düşünce sistematiğini oluşturan ideologlar ulema içerisinden gelmektedir. Dolayısıyla, söz konusu hareketler temelde dini bir hareket şeklinde kendini göstermesinin yanı sıra devletin iç ve dış politikasını yönlendiren toplumsal ve siyasal bir hareket niteliği de taşımaktadırlar. Bu çerçevede, çalışmanın temel amacı; Suudi Arabistan'ın

1 Mehmet Ali Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013, s.135.

2 Bu çalışmada; 1980-88 İran-İrak Savaşı I. Körfez Savaşı olarak, 1990-91 Irak-Kuveyt Savaşı II. Körfez Savaşı olarak ve 2003 Irak-ABD Savaşı ise III. Körfez Savaşı olarak adlandırılmaktadır.

devlet yönetimi, toplumsal yapısı ve dini gelenekleri üzerinde etkili olan Vehhabi dini düşünce sisteminin teşekkül sürecini tarihsel süreç içerisinde ortaya koymak ve kısmen bu hareket içerisinde türeyen ancak İhvan geleneğinden de büyük oranda beslenen alternatif bir hareket olarak Sahve'nin düşünce sistemi ve muhalefet kültürünü ele almaktır.

1-Vehhabi Hareketinin Teşekkül Aşaması ve Temel Düşünce Sistemi

18. yüzyılda ortaya çıkan Vehhabi hareketinin kurucusu Muhammed İbni Abdülvehhab'dır. Harekete adını ve şeklini veren İbni Abdülvehhab (1703-1792), Suudi Arabistan'ın Uyeyne bölgesinde dünyaya gelmiştir. İbni Abdülvehhab'ın ortaya koyduğu Vehhabi hareketi, kaynağını Hanbeli mezhebinin etkili olduğu Selefi gelenekten alan ve onun Suudi Arabistan'a özgü bir türevi olarak adlandırılabilir İslami bir düşünce sistemidir. Bu nedenle İbni Abdülvehhab tarafından savunulan mezhep anlayışı, daha önceki iki önemli Selefi düşünür Ahmed İbni Hanbel ve Ahmed İbni Teymiye tarafından ileri sürülen mezhep ve yönetim anlayışının bir devamı niteliğindedir. Bundan dolayıdır ki, çalışmanın başında yapılan alıntıda İbni Suud'un vurgulamaya çalıştığı gibi Vehhabilerin kendilerini Vehhabi olarak değil, Selefi veya muvahhidun (ehli tevhid) olarak nitelendirdiklerini göstermektedir. Selefi düşünce geleneğinin sistematik bir altyapıya kavuşmasında etkili olan İbni Hanbel, İbni Teymiye ve İbni Abdülvehhab kendi dönemlerinin koşulları dikkate alındığında konjonktürel benzerlikten bahsedilebilir. Dolayısıyla öncelikli olarak İslam'ın Selefi yaklaşıma yön veren ve Arap Yarımadası'nda Vehhabi hareketinin de doğmasına zemin hazırlayan önemli İslam düşünürleri olan Ahmed İbni Hanbel, Ahmed İbni Teymiye ve son olarak Muhammed İbni Abdülvehhab üzerinde durmak gerekmektedir.

a) Ahmed İbni Hanbel

Ahmed İbni Hanbel (780-856) İslam'ın dört temel mezhebinden biri olan Hanbeli mezhebinin kurucusudur. Yaşadığı dönemin siyasal ve toplumsal özellikleri İbni Hanbel'in mezhep anlayışının şekillenmesinde etkili olmuştur. İbni Hanbel, 8. yüzyılın sonu ile 9. yüzyılın ortalarına kadar olan zaman diliminde Abbasi Devleti yönetimi altında yaşamıştır. Ancak bu dönemde meydana gelen gelişmeler İbni Hanbel ile bazı Abbasi halifeleri arasında ihtilafa yol açmıştır. Abbasi Devleti'nin hâkimiyet alanını genişletmesi; Türk, Fars ve Bizanslılar gibi Arap olmayanların devlet yönetiminde etkili olma-

sını da beraberinde getirmiştir.³ Fars, Türk ve Bizans devletlerinden fethedilen topraklar Arap toprakları haline gelmiştir. Abbasi halifeleri özellikle Pers imparatorluğunun saray kültürlerini, bazı gelenek ve göreneklerini ve unvanlarını kendi devletlerine taşımışlardır.⁴ Bu ise Arapların dışında farklı milletlerin kendi geleneklerinin Abbasi Devleti'nde egemen olması sonucunu doğurdu.

Abbasi Devleti'nde toplumun yapısını değiştiren yabancı unsurlar devletin Arap nüfusunu ve ulemayı rahatsız etmeye başlamıştır. Arap ulema tarafından lüks olarak değerlendirilen felsefe, kelam ve şiir, haram olarak görülen müzik, dans ve içki devletin günlük yaşantısının bir parçası haline gelmiştir. Bu düşünce ve eylemlerin devletin içerisine yerleşmesinde Fars asıllı devlet bürokrasisinin önemli bir yeri olmuştur.⁵ Fethedilen bölgelerin dinsel ve kültürel özelliklerinin Arap olmayanlar eliyle devlet yönetiminin üzerinde hâkim bir pozisyon almaya başlaması bazı Arap ulema tarafından büyük bir tehlike olarak görülmeye başlanmıştır. Bu yabancı unsurların Müslüman Arapları rahatsız eden iki yönü bulunmaktaydı. Birincisi Müslüman Arapların başta Fars olmak üzere Arap olmayanların kültürel baskısı altında kalması, ikincisi ise İslam düşünce geleneği içerisinde farklı mezhep anlayışlarının gelişmesidir.

Özellikle Abbasi halifesi Me'mun döneminde (813-833) bu anlamda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Fars anneden olan Me'mun'un Arap anneden olan Emin'e galip gelerek Abbasi Devleti'nin başına geçmesiyle Fars kültürü ve din anlayışı devlette daha fazla etkili olmaya başlamıştır. Bu dönemde, kelam ilmine önem veren ve akli ön plana çıkaran Mutezile mezhebi, halife Me'mun tarafından devletin resmi mezhep anlayışı olarak kabul edilmiş, halka ve ulemaya zorla benimsetilmeye çalışılmıştır.⁶ Halife Me'mun'un bu kararı, Kuran-ı Kerim'in lafzi yönüne vurgu yapan ve Sünnet'e bağlılığı esas sayan Seleflilik ile Kuran-ı Kerim'i anlamak için mantık ve yoruma başvuran Mutezile arasında o dönemin en önemli teolojik tartışmasına yol açmıştır. Bu noktada İbni Hanbel kararlı ve istikrarlı duruşuyla halifenin dikkatini çekmiştir. Mutezile mezhebinin temel iddialarına karşı gelen, İslam toplumuna giren yabancı unsurları temizlemeye gayret gösteren İbni Hanbel, Abbasi halifeleri Me'mun, Mu'tasım (833-841) ve Vasık'ın (841-846) şiddetli bas-

3 Mehmet Zeki İşcan, *Seleflilik: İslami Köktenciliğin Tarihi Temelleri*, 4. Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012, s.51.

4 Sami Zubaida, *İslam Dünyasında Hukuk ve İktidar*, çev. Burcu Koçoğlu Birinci ve Hasan Acak, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniv. Yayınları, 2008, s.132.

5 Zubaida, *İslam Dünyasında Hukuk ve İktidar*, s.135.

6 Mustafa Öz, *İslam Mezhepleri Tarihi*, İstanbul: Ensar, 2011, s.326.

kısına maruz kalmıştır.⁷ Devletin baskısı ve Mutezile mezhebinin İslam'a yaklaşımı karşısında alternatif bir duruş sergileyen İbni Hanbel'in arınma ve kurtuluş reçetesi, Kuran-ı Kerim ve Sünnet'e dayanan şeri hükümlere tabi olma, sahabe ve tabiinden aktarılan rivayetlere sınıksız sarılma, itikadi meselelerde tevile (uygun yorum) başvurmama ve kelam ilmine itibar etmeme temel ilkelerine dayanmaktaydı. Düşüncelerinden vazgeçmemesi üzerine halife Me'mun döneminde hapse atılan İbni Hanbel, halife Mu'tasım döneminde de hapis hayatı yaşamaya devam etmiş, halife Vasık döneminde haptan çıkarılarak ev hapsine sokulmuştur. Daha sonra Mütevekkil'in (846-861) Abbasi halifesi olmasıyla birlikte hem Mutezile'nin devletin remi mezhebi olmasına hem de İbni Hanbel'in hapis hayatına son verilmiştir.⁸ Nihayetinde Selefiliğin Abbasi toplumunda yayılmasının önü açılmıştır.

Halife Mütevekkil tarafından itibarı iade edilen İbni Hanbel, İslam dini-ne giren yabancı unsurlara ve bunları zorla kabul ettirmeye çalışan otoriteye karşı mücadelesiyle Selefî hareketin sembol ismi haline gelmiştir. Bid'at olarak nitelendirdiği İslam'a sonradan giren unsurlardan arınma yolunda İbni Hanbel, ihyacî ve direnişçi Selefî geleneğin ilk öncülerinden olmuştur. Bu yönüyle İbni Hanbel, Selefîliğin ilk önemli temsilcisi haline gelmiş, saygınlık kazanmış ve kendinden sonraki Selefî düşünürlere ilham kaynağı olmuştur. İslam içerisindeki Selefî geleneğin kanaatine göre İbni Hanbel sayesinde İslam dini eski canlılığına ve saflığına kavuşmuş, İslam toplumunun felsefi düşünceye yönelişinin önü kısmen kapatılmıştır. Sonuç olarak, kültürel anlamda Arap olmayan yabancı unsurlara ait geleneklerin takip edilmeye başlanmasına ve dini anlamda Mutezile mezhebinin devlet ve toplum üzerinde hâkimiyet kurmasına karşı çıkararak Selefîlerin yaptığı gibi Kuran ve Sünnet'e başvurma yöntemi olarak Selefîliğin temelleri bu dönemde atılmıştır. İbni Hanbel'in dini ve siyasi otoriteye muhalefeti ve direnişi kendinden sonraki Selefî imamlara emsal teşkil etmiştir.

b) Ahmed İbni Teymiye

İslam'da Selefî geleneğin bir diğer önemli düşünürü Ahmed İbni Teymiye olmuştur. İbni Teymiye (1263-1328), Hanbelî mezhebine mensup olup, İslam düşünce ve siyaset tarihinde önemli bir yeri bulunan din âlimidir. İbni Hanbel'de olduğu gibi İbni Teymiye'nin bulunduğu dönemin dinsel, siyasal

---

7 Süleyman el-Kusi, *Selefîlik*, çev. Ahmet İyibildiren, 2. Baskı, İstanbul: Guraba, 2013, s.64.

8 Süleyman el-Kusi, *Selefîlik*, s.60.

ve toplumsal dinamikleri onun düşünce sistemini büyük ölçüde etkilemiştir. Onun yaşadığı 13. ve 14. yüzyıllar, İslam toplumunun siyasi istikrarsızlık ve toplumsal kargaşa içerisinde olduğu bir döneme tekabül etmektedir. İbni Teymiye'nin düşüncelerinin şekillenmesinde siyasal anlamda etkili olan başlıca faktörler İslam coğrafyasının Moğol istilasına uğraması, bunun sonucu olarak Abbasi Devleti'nin yıkılması ve halifenin öldürülmesiyle ortaya çıkan siyasi istikrarsızlık olarak ifade edilebilir. Dinsel ve toplumsal faktörler ise Tasavvuf anlayışının ortaya çıkması ve gelişmesi, İbni Hanbel döneminde olduğu gibi felsefe ve kelam'ın yeniden güç kazanması ve İslam toplumunun gündelik yaşantısı içerisinde bid'at, şirk ve hurafelerin yaygınlaşması olarak sayılabilir.

İbni Teymiye'nin ailesi Moğol istilası nedeniyle Harran/Mardin'den göç ederek Şam'a yerleşmiştir. İbni Teymiye, Moğol istilasının güneye doğru devam ettiği dönemde Moğol saldırılarına karşı direnişe destek vermiş ve hatta onlara karşı verilen savaşa bizzat katılmıştır.⁹ Hülagü Han liderliğindeki Moğollar, 1258'de İslam halifesinin ve Abbasi Devleti'nin merkezi olan Bağdat'ı işgal etmek suretiyle bu devlete son vermişlerdir. Moğolların İslam dünyasını istilası ancak Memlük Devleti tarafından durdurulabilmiştir. Abbasi Devleti'nin yıkılmasının ardından İbni Teymiye, Memlük Devleti'nin yanında Moğollara karşı dini ve siyasi mücadelenin içerisinde yer almış, Memlük Devleti'nin meşruiyetini sağlamlaştırmaya matuf olarak "bir gün sultansız kalmaktansa altmış yıl zalim sultanın altında yaşamaya razı olurum"¹⁰ şeklinde açıklama yapmıştır.

İbni Teymiye'ye göre Moğollar daha sonra Müslüman olmuşlardı, ancak devleti yönetirken şeriatın kurallarını ihlal ediyorlar ve kendi dünyevi ve kültürel yasalarına göre hükmediyorlardı.¹¹ Dolayısıyla İbni Teymiye, bu dönemde Moğolların her ne kadar kendilerini Müslüman olarak kabul etseler de gerçek Müslüman olmadıklarını ve onlara karşı savaşmanın ve ayaklanmanın vacip olduğu yönündeki ünlü fetvasını yayınlamıştır.¹² İbni Teymiye'nin Memlük Devleti yönetimini destekleyen açıklaması ve Moğol yönetiminin meşruiyetini zedeler nitelikteki fetvası birlikte düşünüldüğünde pragmatist bir duruş söz konusudur. Buradan hareketle İbni Teymiye'nin ortaya koyduğu Selefî düşünce geleneğinin içeride mevcut yönetime karşı sadakat, itaat ve

9 Süleyman el-Kusi, *Selefilik*, s.80.

10 Mehmet Zeki İşcan, *Selefilik: İslami Köktencilik'in Tarihi Temelleri*, s. 33.

11 Sami Zubaida, *İslam Dünyasında Hukuk ve İktidar*, s.163.

12 Nazih Ayubi, *Arap Dünyasında Din ve Siyaset*, çev. Yavuz Alagon, İstanbul: Cep Kitapları, 1991, s.20.

bağlılığı öğütlerken, diğer taraftan dışarıda ise yabancı düşünce ve devletlere karşı mücadeleyi/direnişi telkin ettiği görülmektedir.

İbni Teymiye'nin kendi döneminde savaşmak zorunda kaldığı diğer problemler ise itikadi meseleler ve amellerle ilgiliydi. Daha önceden beri etkisini sürdüren İslam'da felsefi düşünüşe ek olarak 12. ve 13. yüzyıllarda İslam dünyasında yayılmaya başlayan Tasavvuf anlayışı İbni Teymiye'nin dikkatini çekmiştir. Bu dönemde Abdülkadir Geylani, Mevlana Celalettin Rumi ve Şah-ı Nakşibendi gibi tarikat liderleri; İslam coğrafyasına yayılan Kadirilik, Mevlevilik ve Nakşilik gibi saygın tarikatları kurmuşlardır. Dönem itibarıyla tasavvuf inancı geleneksel Sünni inanç ve uygulamalardan farklı bir yapıda ortaya çıkmıştır. Zira Sünni gelenek içerisindeki Hanbeli ekolün vurguladığı Allah'ın tekliğine referans yapan tevhit, Tasavvuf anlayışındaki vahdet-i vücud anlayışıyla ters düşmüş, iki anlayış arasında derin bir teolojik tartışma başlamıştır.

Bunun yanında İbni Teymiye, Tasavvuf inancında yaygın olan veliler ve salihlerin kabirlerinin kutsal mekânlar olarak sıklıkla ziyaret edilmesini, onlardan şefaathane olunması yönünde beklenti içerisinde olunmasını bid'at ve şirk olarak tanımlamış ve bu düşünce ve pratiklerle mücadeleye başlamıştır.¹³ Ona göre velilere ve bazı dini liderlere tevessül etmek ve kabirlere, taşlara ve ağaçlara kutsallık atfetmek Allah'ın emir ve yasakları ve Hz. Peygamber'in uygulamaları dışına çıkmak olduğu için İslam'ın tevhit akidesine aykırıdır. İbni Teymiye bu mücadelesi sürecinde İbni Hanbel'in daha önce maruz kaldığına benzer şekilde birçok zorlukla karşılaşmış, ayrıca Memlük sultanı Baybars el-Bunduktari'nin (1260-1277), tasavvuf şeyhleriyle olan yakın ilişkisi nedeniyle de yoğun bir baskı altında tutulmuştur. Öyle ki, Mutasavvuf Şeyh el-Menbici'ye karşı verdiği mücadele nedeniyle Kahire kadısı İbni Teymiye hakkında fetva yayınlamış, onun sapkın ve din düşmanı olduğunu ilan etmiştir.¹⁴ Uygulanan baskı ve eziyetlere direnen İbni Teymiye Kahire, İskenderiye ve Şam'da hapse atılmıştır.¹⁵ Sonuç olarak İbni Teymiye, daha önceki Selefî imam İbni Hanbel'in yolunu takip etmiş, bid'atlarla savaşmış ve fikirlerinden vazgeçmeyerek siyasal ve dinsel otoriteye karşı muhalefetiyle Selefî ekolü canlı tutmuş ve kendinden sonraki Selefî takipçilerine ilham kaynağı olmuştur.

---

13 Süleyman el-Kusi, *Selefilik*, s.81

14 Sami Zubaida, *İslam Dünyasında Hukuk ve İktidar*, s.155.

15 Süleyman el-Kusi, *Selefilik*, s.82.

c) Muhammed İbni Abdülvehhab

İbni Hanbel ve İbni Teymiye'den sonra 18. yüzyılda Selefi geleneğe katkıda bulunan ve ona yeni bir canlılık kazandıran bir diğer imam Muhammed İbni Abdülvehhab'dır. İbni Abdülvehhab (1703-1793), 1703 yılında Riyad'ın kuzey kasabası Uyeyne'de doğmuştur.¹⁶ Babası, bölgede hadis ve fıkıh dersleri veren, Uyeyne kadısı Abdülvehhab İbni Süleyman'dır.¹⁷ Uyeyne ulemasından olan babasının yanında ilk dini eğitimlerini alan İbni Abdülvehhab, Hicaz, Basra, Bağdat ve Şam'a giderek ilmi eğitimini tamamlamıştır. İbni Abdülvehhab, 18. yüzyılda Arap Yarımadası'nın merkezi Necid'de ortaya çıkan ve dışarıdan bakanların nitelendirmesiyle Vehhabilik olarak adlandırılan hareketinin kurucusudur. Fakat İbni Abdülvehhab'ın ortaya attığı dini düşünce anlayışı 8. ve 9. yüzyıllarda İbni Hanbel ile temelleri atılan, 12. ve 13. yüzyıllarda İbni Teymiye'yle yeni bir canlılık ve dinamizm kazanan Selefi hareketin 18. yüzyılda İbni Abdülvehhab ile birlikte yeni bir dinamizm kazanmış paralel bir yorumundan ibarettir. İbni Abdülvehhab'ın özellikle İbni Teymiye'nin eserlerinden fikri temelde etkilendiği bilinmektedir. Abdülaziz İbni Suud'un da ifade ettiği üzere, bu hareketin lider ve mensupları kendilerini Vehhabiler şeklinde değil, Selefiler veya tevhide ileri düzeyde vurgu yaptıkları gerekçesiyle muvahhidun olarak adlandırmaktadırlar.¹⁸ Dolayısıyla bugün dış dünya tarafından kurucusunun adıyla anılan Vehhabilik, yüzyıllar önce ortaya çıkmış bulunan Selefi hareketin merkezi Arabistan (Necid)'a özgü bir versiyonundan başka bir şey değildir. Ancak, teoloji literatüründe Vehhabilik olarak adlandırılan hareket kavramsal karmaşaya meydan vermemek adına bu çalışmada da bu şekliyle kullanılmıştır.

Vehhabi hareketinin ortaya çıktığı ve geniş bir coğrafyaya yayıldığı dönemin koşullarına bakıldığında, daha önceki Selefi liderler olan İbni Hanbel ve İbni Teymiye dönemleriyle bir paralellik olduğu görülecektir. Diğer bir anlatımla, gerek İbni Hanbel gerekse İbni Teymiye, ağırlıklı olarak İslam dini içerisindeki farklı yönelimlere karşı bir arındırma ve sadeleştirme çabası içerisine girmişlerdi. Vehhabi hareketi de benzer bir yöntemi takip ederek İslam dini içerisinde ve bilhassa Sünni mezhep geleneği içerisinde bir ihya ve ıslah hareketi olarak doğmuştur. Bunda, İbni Abdülvehhab'ın yaşadığı coğrafyadaki dini ve siyasi ortamın onun fikirleri üzerinde oldukça büyük bir etki oluşturmalarının da katkısı vardır.

16 Natana J. Delong Bas, *Wahhabi Islam*, New York: Oxford Univ. Press, 2004, s.17.

17 Pascal Menoret, *The Saudi Enigma*, çev. Patrick Camiller, Beirut: World Book Publishing, 2005, s.44.

18 Madawi Al-Rasheed, *Contesting Saudi State*, New York: Cambridge, 2006, s.2.

İbni Abdülvehhab, Mekke'den başladığı ilim yolculuğu esnasında Medine, Basra ve Şam olmak üzere İslam medeniyetinin başlıca merkezlerinde dini eğitimini alırken, bu bölgelerdeki İslam toplumunun inanç ve yaşam şekillerinin gerçek İslam'dan saptığının farkına varmıştır. Dönem itibarıyla Arap Yarımadası'nda bid'atlar ve tasavvuf inancı İslam ümmeti arasında çok yaygındı. Bölge halkı kabir, ağaç ve taşları Allah'a ulaşmak için bir vasıta ediniyor, velilerin kabirlerinde ibadet ve dua ediyor, onlardan yardım diliyorlar ve buraları ibadethaneye çeviriyorlardı. İbni Abdülvehhab'a göre bunları yapan Müslümanlar şirke düşmekte, bid'atleri dini esasları haline getirmekteydiler.

Medine'den Basra'ya geçen İbni Abdülvehhab, Müslümanların veliler ve salihlere ibadet ettiklerine ve kabirlerin başında onlara tevessül ettiklerine şahit olunca tevhit konusunda geliştirdiği fikirlerini burada yaymaya başlamış¹⁹, halkı tevhide ve sadece Allah'a ibadete davet etmiştir. Böylece İbni Abdülvehhab, fikirlerini çevresindeki Müslüman halka tebliğ etmeye başlamıştır. Fikirleri nedeniyle Basra ulemasından gördüğü tepki ve baskılar neticesinde burayı terk etmek zorunda kalan İbni Abdülvehhab, 1740 yılında babasının vefatının ardından asıl memleketi olan Uyeyne'ye geri dönmüş²⁰ ve burada dinde ihya ve ıslah davasına açık bir şekilde başlamıştır.

Uyeyne Emiri Osman İbni Hamad pek çok sıkıntı yaşayan İbni Abdülvehhab'ı himayesine almak suretiyle onun can güvenliğinin sağlanmasına ve fikirlerinin yayılmasına yardımcı olmuştur.²¹ Burada Emir İbni Abdülvehhab, İbni Hamad'ı tevhit davetini yayma ve İslam dinini yeniden ihya etme hizmetine katılmaya davet etmiştir. İbni Abdülvehhab, Osman İbni Hamad'a, Allah'ın dinine yardımcı olduğu sürece, Allah'ın da ona yardımcı olacağını söyleyerek, onu fikirlerine ters düşen İslami inanç ve uygulamaları ortadan kaldırmaya çağırmıştır.²² İşte böyle bir ortamda Uyeyne Emiri İbni Hamad'ın siyasal ve askeri desteğiyle bid'atler ortadan kaldırılmaya ve İslam toplumu şirkten alıkonulmaya başlanmış, halkın ziyaret mekânı haline getirdiği mezar, türbe, taş ve ağaçlar yıkılmıştır. Öyle ki, insanların sıklıkla ziyaret ve ibadet mekânı haline getirdikleri Zeyd İbni Hattab'ın kabri de bu süreçte yıkılmıştır.²³ İbni Abdülvehhab'ın fikirleri ve bu fikirlerinin Emir tarafından uygulamaya konulması bölge halkının tepkisine yol açmıştır. Başta el-Hasa Emiri Benu Halid kabilesinin lideri Süleyman İbni Urey (?) olmak

19 Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, s.22.

20 Pascal Menoret, *Ibid.*, s.48.

21 Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, s.22.

22 Öz, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s.620.

23 Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, s.22.

üzere dini ve siyasi çevrelerden gelen tehdit ve baskılar nedeniyle Osman İbni Hamad, İbni Abdülvehhab'ı Uyeyne'yi terk etmeye zorlamıştır.²⁴

Genel olarak bakıldığında, İbni Abdülvehhab'ın bulunduğu zaman zarfı, İslam dininde bid'atlerin ve hurafelerin yaygınlaştığı ve tasavvuf inancının Müslümanların arasında oldukça itibar gördüğü bir dönemdir. Vehhabiliğe göre Allah'ın birliğine dikkat çeken tevhit inancının tehlikeye girdiği ve halkın çoğunluğunun inanç ve ibadetleriyle başlangıçtaki saf ve esas İslam'dan uzaklaştığı bir dönemi ifade etmektedir. Dolayısıyla İbni Abdülvehhab, İbni Teymiye gibi Vehhabi din anlayışı içerisinde tevhide merkezi bir konum vermiştir. İbni Abdülvehhab, 1738 yılında bu konudaki görüşlerini Kitabü-t Tevhit adlı eserinde kaleme almıştır. Bu kitapta velilerin ve salih kişilerin manevi güçlere sahip oldukları yönündeki inançlara ve uygulamalara karşı bir reddiye yazmış, Kelime-i Şehadet'in tevhit için yeterli olmadığı bu nedenle bütün ibadetlerin Allah'a yönelik olması gerektiğinin altını çizmiştir.²⁵ Ona göre İslam'ın esası olarak kabul edilen tevhidin üç farklı çeşidi bulunmaktadır: tevhid-i uluhiyet, tevhid-i ubudiyet ve tevhid-i ameli. Bunlardan tevhid-i uluhiyet, Allah'tan başkasına ibadet edilmeyeceğini, duada bulunulmayacağını ve yardım dilenilemeyeceğini ifade etmektedir.²⁶ Tevhid-i ubudiyet ise Allah'ın her şeyin rabbi ve maliki olduğunu ifade etmektedir.²⁷ Son olarak tevhid-i ameli ise iman ile amel arasındaki sıkı ilişkiye dikkat çeken, Allah ve Peygamber'in emirleri dışında emir ve yasak tanımayan ve Peygamber döneminde olmayan her şeyi bid'at telakki eden bir inançtır.²⁸ Bu yönüyle İbni Abdülvehhab, İslam'da tevhit inancına ayrı bir önem atfetmiş ve Vehhabi hareketini bu ekseninde sürdürmüştür.

Ortaya koyduğu tevhit anlayışına uymayanların küfre düştüğünü ileri süren İbni Abdülvehhab, Allah'tan başkasına dua ve ibadet edilemeyeceğini, yalnızca onun adına kurban kesilebileceğini belirtmiş, kabir, taş ve ağaçlardan beklenti içerisinde olmanın dalalet ve batıl inanç olduğunu ifade etmiştir. Bir yönüyle Vehhabilik, şahısların aşırı derecede takdis edilmesi, onlardan bereket umulması, onları ziyaret etmek suretiyle Allah'a yaklaşma düşüncesi gibi bid'atların İslam dini içerisinde yayılmasına karşı bir meydan okumadır.²⁹ Dolayısıyla dua ederken veli bir Müslümanı aracı kılarak Allah'a yakar-

24 Hamadi Redissi, "The Refutiati of Wahhabism in Arabiac Source", içinde. *Kingdom Without Borders*, Madawi al-Rasheed (ed), London: Hurst, 2008, ss.157-181

25 Selda Güner, *Vehhabi-Suudiler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013, s.66.

26 Ali Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, s.25.

27 Öz, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s.619.

28 İşcan, *Seleflik: İslami Köktenciliğin Tarihi Temelleri*, s.34.

29 Muhammed Ebu Zehra, *Mezhepler Tarihi*, çev. Sıbgatullah Kaya, İstanbul: Çelik Yayınevi, s.238.

ma manasına gelen tevessül İbni Abdülvehhab tarafından yanlış bulunmuş ve şirk kapsamı içerisine dâhil edilmiştir. Buna ek olarak tasavvuftaki vefat etmiş şeyhle irtibat kurmak veya halen hayatta olan bir mürşide mürit olmak şirke sebebiyet veren düşünce ve davranışlar olarak kabul edilmiştir.³⁰ Sonuç olarak, dinde yenilenme, uyanma ve arınma hareketi olarak Vehhabilik'in, yukarıda da değinildiği gibi temel olarak bid'at ve tevhit olmak üzere iki esas etrafında şekillendiği görülmektedir.

2- Vehhabi-Suudi İttifakı ve Suudi Devlet(ler)inin Kuruluşu (1744-1932)

Daha önce değinildiği gibi İbni Abdülvehhab, fikirlerini İslam toplumuna anlatırken Uyeyne'de maruz kaldığı baskı ve tehditler üzerine buradan ayrılmak zorunda kalmış, 1744'te Riyad'a yakın bir kasaba olan Diriye'ye yerleşmiştir. Buraya yerleşen İbni Abdülvehhab, Diriye emiri Muhammed İbni Suud ile tanışmış ve onun tarafından himaye altına alınmıştır.³¹ İbni Suud ile görüşmesinde İbni Abdülvehhab, Hz. Muhammed'in İslam dinini tebliğ etmeden önceki Arap coğrafyasında olduğu gibi, Necid'in benzer bir cahiliye içerisinde olduğunu ona ifade etmiş³² ve bu sorunun üstesinden gelmek için nelerin yapılması gerektiğine ilişkin fikirlerini anlatmıştır. Daha sonra, 1744 yılında İbni Suud ile İbni Abdülvehhab arasında gerçekleşen ittifak anlaşmasıyla Vehhabi hareketi siyasal ve askeri destek elde etmek suretiyle yeni bir aşamaya geçmiştir. Diriye Anlaşması olarak da adlandırılan bu ittifak anlaşması, İslam esaslarına dayanan bir devlet kurmak, bunu gerçekleştirecek İslam toplumundaki bid'at ve şirki ortadan kaldırmak, Allah yolunda cihad etmek, Hz Muhammed'in sünnetine sarılmak ve Allah'ın dünyadaki hâkimiyetini tesis etmek için gerekirse güç kullanmak gibi maddeleri kapsamaktaydı.³³ Ancak İbni Suud, İbni Abdülvehhab'dan iki konuda teminat istemiştir: Diriye'den ayrılmaması ve Suudi hanedanlığının hasat zamanı çiftçilerden topladığı vergiye engel çıkarmaması. İbni Abdülvehhab, bunlardan birincisini kabul ederken, ikincisini ise reddetmiştir.³⁴

---

30 Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, s.26.

31 Selda Güner, *Vehhabi-Suudiler*, s.106.

32 David Commins, *The Wahhabi Mission and Saudi Arabia*, New York: I.B. Tauris, 2006, s.19.

33 Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, s.31 ve Mustafa Öz, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s.31.

34 James Wynbrandt, *A Brief History of Saudi Arabia*, 2. Baskı, New York: Fact On File, 2010, s.116.

İbni Abdülvehhab ile İbni Suud arasında imzalanan bu anlaşmayla birlikte ilk Suudi Devleti kurulmuştur. Bu anlaşma hükümlerine göre İbni Suud; siyasal, askeri ve ekonomik konularda otorite sahibi olurken, İbni Abdülvehhab ise dini konularda otorite sahibi haline gelmiştir.³⁵ Buna ek olarak siyasal otorite Suudi ailesinin soyundan gelenlere geçerken, dini otorite ise İbni Abdülvehhab soyundan gelenlere geçmeye başlamıştır. Böylece Arap Yarımadası'nda Vehhabi ideolojisi ile motive olmuş bir devlet kurulmuş ve İbni Abdülvehhab'ın dinde ihya düşüncesi söz konusu devletin askeri, ekonomik ve siyasal desteğiyle Arap coğrafyasına yayılmaya başlamıştır. Dini ve siyasal otorite arasındaki işbirliği ve iş bölümü Suudi Devleti'nin kısa sürede hâkimiyet sahasını genişletmesine uygun zemini hazırlamıştır. Devletin siyasal otoritesinden sorumlu olan Suud ailesi, Vehhabi doktrini sayesinde meşruiyetini garanti altına almıştır. Dönem itibariyle Arap Yarımadası'nda bulunan kabileler arasındaki kopukluk ve dağınıklık kurulacak olan bir devlet önünde büyük bir engel olarak durmaktaydı. İbni Abdülvehhab'ın ortaya koyduğu tevhit inancı dağınık kabileleri bir araya getirmiş ve aynı hedef doğrultusunda örgütlemiştir. Buna karşılık dini otoriteden sorumlu Şeyh ailesi, Suudi ailesinin siyasal ve askeri güçleri sayesinde ihya hareketine meşruiyet kazandırmıştır. Suudi Devleti, Arap Yarımadası'nda İslam toplumuna karşı ilk önce davetle, olmazsa kılıçla bir cihad hareketine başlamıştır.³⁶ Vehhabi ulema çevre illere hareketi yaymak için gönderilmiş, bölge halkından bu hareketi kabul etmeleri ve dini-siyasi otoriteye biat ederek sadakatlerini göstermeleri istenmiştir.³⁷ Bu hususta İbni Abdülvehhab, İbni Suud'un siyasal kararlarına ve askeri müdahalelerine dini meşruiyet sağlamaktaydı.

Sağlam bir otoriteye kavuşan Suudi Devleti öncelikli olarak Arap Yarımadası'nın Necid bölgesinde hâkimiyetini tesis etmiştir. Daha sonra 18. yüzyılın sonlarına doğru kuruluş aşamasından, yayılma aşamasına geçen Suudi-Vehhabi ittifakı hâkimiyet sahasını genişletmeye koyulmuştur. 1765 yılında vefat eden İbni Suud'un yerine geçen oğlu Abdülaziz İbni Muhammed İbni Suud döneminde devletin genişlemesi önemli bir mesafe kaydetmiştir.³⁸ Vehhabi ideolojisinin desteğiyle birlikte Basra Körfezi, Hicaz, Suriye ve Irak topraklarına doğru genişleyen Suudi devleti, ilk önce Basra Körfezi kıyıları üzerinde nüfuz elde etmeye başlamıştır. Necid'de siyasal, askeri ve dini açıdan hâkimiyet sağlayan Vehhabi-Suudi hareketi, yalnızca Osmanlı Devleti'nin

35 Natana J. Delong Bas, *Wahhabi Islam*, New York:Oxford Univ. Press, 2004, s.35.

36 Öz, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s.621.

37 Faleh A. Jabar ve Hosham Dawod, *Aşiretler ve İktidar*, çev. Ömer Ögünç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s.216.

38 James Wynbrandt, *A Brief History of Saudi Arabia*, s.121

Hicaz ve el-Hasa bölgelerini egemenliği altına almakla kalmamış, Irak ve Suriye topraklarına doğru da genişlemeye başlamıştır. 1793 yılında Basra Körfezi kıyısındaki el-Hasa bölgesini ve 1803 yılında Bahreyn'i ve Kuveyt'i denetim altına almıştır.³⁹ Daha sonra Suudi-Vehhabi ittifakı yönünü Suriye ve Irak topraklarına çevirmiş ve 1802'de Irak'ın Kerbela bölgesine saldırmıştır. Şii Müslümanların ağırlıkta olduğu Kerbela'da Suudi-Vehhabi güçleri Hz. Hüseyin'in türbesini tahrip etmişler ve bölge halkından birçok kişiyi katletmişlerdir.⁴⁰

Suudi Devleti'nin egemenlik altına almaya çalıştığı bir diğer coğrafya ise Hicaz bölgesi olmuştur. 1803 yılında Emir Abdülaziz, oğlu Suud'u Hicaz'ı fethetmekle görevlendirmiştir. Bu amaçla harekete geçen Suudi-Vehhabi güçleri önce 1803'te Taif'i, sonra Mekke'yi ve daha sonra 1804'te Medine'yi ele geçirmişler ve buralardaki Abdullah İbni Abbas'ın türbesi ve Hz. Hatice'nin evi dahil olmak üzere önemli sahabilere ait türbe, mezar ve kutsallık atfedilen pek çok yapıyı yıkmışlardır.⁴¹ Çünkü Vehhabi din anlayışı, Arap toplumlarının geleneklere dayanan dindarlık biçimlerinden temizlenmesini temel bir görev olarak görmekteydi. Bundan dolayı ele geçirilen bölgelerdeki gelenekten kaynaklanan dinî mekânlar tahrip edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin bölgedeki temsilcisi Mekke şerifi Galip, Suudi-Vehhabi güçleri karşısında zayıf kalmış ve bölgeyi onlara teslim etmiştir.

18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın hemen başlarında Vehhabi-Suudi hareketinin Arap Yarımadası'ndaki hâkimiyet tesis etme girişimleri, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki dini ve siyasi egemenliğine büyük bir meydan okuma düzeyine ulaşmış bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti, Arap Yarımadası'nın Kızıl Deniz'e komşu olan kısmını 1517 Ridaniye Savaşı'yla elde etmişti. Yavuz Sultan Selim (1512-1520) döneminde başlatılan Suriye ve Mısır seferleriyle Memlûk Devleti'ne son verilmiş ve Hicaz Osmanlı egemenliğine girmiştir. Böylece Osmanlı sultanı kutsal toprakların (Mekke ve Medine) koruyucusu haline gelmiş ve Hadimü'l Harameyn sıfatını elde etmiştir.⁴² Osmanlı sultanı aynı zamanda halife unvanını kazanmış ve adına Cuma hutbeleri okutulmaya başlanmıştır.⁴³ Bu noktadan bakıldığında 18. yüzyılda ortaya çıkan ve kısa sürede Arap Yarımadası'nda hâkimiyetini tesis eden Vehhabi hareketi, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hem siyasi hem de dini otoritesini zayıflat-

39 Borisoviç Lutskiy, *Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi*, çev. Turan Keskin, İstanbul: Yordam Kitap, 2011, s.77.

40 Güner, *Vehhabi-Suudiler*, s.136.

41 Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, s.32.

42 William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008, s.46.

43 James Wynbrandt, *A Brief History of Saudi Arabia*, s.100.

mıştır. Zira bölgede Osmanlı aleyhine propaganda yapan Vehhabiler, Osmanlı hilafetinin gerçek ve saf İslam'ı temsil etmediğini ileri sürmek suretiyle Osmanlı'ya karşı ayaklanmanın vacip olduğunu ifade etmeye başlamışlardır.⁴⁴ Üstelik Osmanlı topraklarında yaygın inanış haline gelen tasavvuf, İbni Abdülvehhab tarafından İslam'ın tevhit akidesine aykırı olduğu için çoktanrıçılık olarak ilan edilmiş, mutasavvıflar dinden çıkmış ve öldürülmeyi hak eden şahıslar olarak nitelendirilmiştir.⁴⁵ Bunlar Suudi-Vehhabi ittifakının, Osmanlı egemenliği altındaki Arap Yarımadası'nı Osmanlı hâkimiyetinden çıkarmaya dönük güçlü bir harekete büründüğünün ciddi birer örnekleridir.

Suudi-Vehhabi hareketinin Osmanlı Devleti'nin merkezi otoritesine ciddi bir tehlike arz etmesi üzerine Osmanlı sultanı II. Mahmut (1808-1839), 1811 yılında dönemin Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'yı dini ve siyasal bir hareket halini almış bu tehdidi bastırmakla görevlendirmiştir.⁴⁶ Bunun üzerine harekete geçen Mehmet Ali Paşa, oğlu Tosun Paşa'yı hareketi bastırmak ve Hicaz'ı geri almak için görevlendirmiştir. Tosun Paşa komutasındaki Mısır birlikleri 1812'de Medine ve 1813'te ise Mekke'yi alarak, Suudi güçlerinin tekrar Necid'e geri çekilmesini sağlamıştır.⁴⁷ Tosun Paşa'nın ölümü üzerine Mehmet Ali Paşa diğer oğlu İbrahim Paşa'yı Necid'e çekilmiş bulunan Suudi Devleti'ni ortadan kaldırmakla görevlendirmiştir. Bunun üzerine saldırıya geçen İbrahim Paşa, 1818 yılında Necid'de Suudi güçlerini bozguna uğratmış ve bu devlete son vermiştir.⁴⁸ Sonuç olarak teolojik temelleri İbni Abdülvehhab tarafından atılan Vehhabi hareketinin, bir siyasal ve askeri otoriteyle işbirliğine giderek fikirlerini Arap Yarımadası'na yayma girişimi 19. yüzyılın ilk çeyreğinde son bulmuştur.

Ne var ki bu durum fazla uzun sürmemiş, Mısır birliklerinin Necid'den çekilmesinden hemen sonra Vehhabi ve Suudi aileleri tekrar toparlanmaya başlamışlardır. Suudi hanedanının etkili bir üyesi olan Türki İbni Abdullah, 1820 yılından itibaren bölgede faaliyetlerine başlamış ve 1822'de Riyad merkezli ikinci Suudi-Vehhabi devletinin temellerini atmıştır.⁴⁹ Bu devlet de birincisinin izlediği yolu takip etmiş, Vehhabiliğin temel ilkelerini benimseyerek ve bu ilkeleri halk üzerinde meşruiyet kaynağı şeklinde kullanmak suretiyle Arap Yarımadası'nda hâkimiyet sahasını genişletmeye koyulmuştur. Ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru Suudi hanedanlığı içerisinde ortaya çıkan

44 Mehmet Zeki İşcan, *Selefilik: İslami Köktencilüğün Tarihi Temelleri*, s.35.

45 William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, s.139.

46 Lutskiy, *Ibid.*, s.85.

47 Güner, *Ibid.*, s.185.

48 Faleh A. Jabar ve Hosham Dawod, *Ibid.*, s.219.

49 Lutskiy, *Ibid.*, s.77

iktidar mücadelesi ve Suudi ailesine rakip aile olan Raşidi hanedanlığının baskıları sonucunda II. Suudi-Vehhabi devleti de 1891’de yıkılmıştır.⁵⁰

Osmanlı Devleti ile işbirliğinde bulunan Raşidi hanedanlığı, Suudi hanedanlığının elinde bulunan el-Hasa, Necid ve nihayetinde Riyad’ın kontrolünü eline geçirmiştir. Raşidi hanedanlığı tarafından Riyad’dan sürülen Abdurrahman İbni Suud’un oğlu Abdülaziz İbni Suud, 1902’de tekrar Riyad’ı Raşidi ailesinden almış ve bu günkü Suudi Arabistan’ın (III. Suudi devleti) temellerini atmıştır.⁵¹ 1902 yılında Abdülaziz İbni Suud önderliğinde kurulan III. Suudi devleti, I. Dünya Savaşı’nın ortaya çıkardığı otorite boşluğundan yararlanarak ve Suud İhvan’ı⁵² ile işbirliği yapmak suretiyle 20. yüzyılın ilk çeyreğinde egemenlik sahasını ve siyasal otoritesini tesis etmiş, 1932 yılında kendi adını Suudi Arabistan Krallığı olarak ilan etmiştir. Modern Suudi Arabistan’ın kurulmasıyla birlikte Vehhabi hareketi, siyasal otorite tarafından himaye edilen, desteklenen ve teşvik edilen hegemonik bir söylem olma durumunu devam ettirmiştir.⁵³ Bundan sonra Suudilerin 18. yüzyıldan bu tarafa kurdukları her üç devlette de Vehhabi ideolojisinin merkezi bir rol oynaması hasebiyle modern Suudi devletinde İbni Abdülvehhab’ın soyundan gelen aileye devlet yönetiminde önemli imtiyaz ve sorumluluklar verilmiştir. Ayrıca 1932’de Suudi Arabistan Krallığı’nın ilan edilmesiyle devletin siyasal iktidar ve mevcut coğrafi genişliğiyle iç ve dış politikada statükocu bir çizgi izleme dönemi de başlamıştır. Doğal sınırlarına ulaşan Suudi hanedanlığı artık bundan sonra Vehhabi hareketini kontrol altına almaya ve ülke içerisinde sadakati aşılamağa başlamıştır. Selefî geleneğin ihyacı eksende muhalefet ve itaat gibi iki yönlü düşünsel karakteristiği, Suudi ailesinin kontrolü altında devlet içerisinde yalnızca itaati ön plana çıkaran bir şekle sokulmuştur.

3- Sahve Hareketinin Ortaya Çıkışı ve Suudi Rejimine Meydan Okuması

Mısırlı veya Mısır dışından Müslüman Kardeşler, bilhassa eğitim ve İslam medeniyeti alanlarında olmak üzere Suudi Arabistan’ın gelişiminde temel bir rol oynadılar. Kral Faysal dönemiyle başlamak suretiyle Müslüman Kardeşler Suudi Arabistan’a hizmet etmişlerdir. Müslüman

50 Faleh A. Jabar ve Hosham Dawod, *Aşiretler ve İktidar*, s.219.

51 Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, s.37-38.

52 Mısır’da 1928’de Hasan el-Benna liderliğinde kurulan İhvan-ül Müslimin (Müslüman Kardeşler)’den farklı olarak Suudi Arabistan’da 20. yüzyılın hemen başında bizzat Suudi ailesinin de desteğiyle kurulmuş kısmen radikal bir İslami harekettir.

53 Madawi Al-Rasheed, *Contesting Saudi State*, s.25.

Kardeşler, Suudi Arabistan'da enstitü, üniversite ve eğitim kurumlarının kurulması ve temel eğitim programının oluşturulmasında son derece önemli bir rol üstlendiler.⁵⁴

(Müslüman Kardeşler Rehber Konseyi üyesi Lashin Ebu Shanab, 2002)

Müslüman Kardeşler açısından zor bir durum ortaya çıktığında Suudi Arabistan'a sığındılar ve bu ülke onları hoş karşıladı, muhafaza altına alarak hayatlarını güvence altına aldı. Bir kaç yıl bizimle yaşadıklarından sonra anladık ki onların çalışmaya ihtiyaçları var. Böylece okul ve üniversitelerin kapılarını onlara açtık ve buralarda öğretmen ve akademisyen olma fırsatı sağladık. Ne var ki, daha önceki davranışlarını terk ettiler ve bir hareket başlatmak üzere taraftar toplamaya başladılar ve rejime muhalefet etmeye başladılar.⁵⁵

(Suudi Arabistan İçişleri Bakanı Prens Naif İbni Abdülaziz, 2002)

Bugün itibariyle Suudi Arabistan'da siyasi ve dini anlamda rejime karşı güçlü bir meydan okuma gerçekleştiren İslami hareketlerden birini de Sahve oluşturmaktadır. Aslında yukarıda yapılan alıntılar, Suudi Arabistan'da Sahve hareketinin nasıl ortaya çıktığını ve ne tür bir tutum ve davranış içerisinde olduğunu somut bir şekilde özetlemektedir. Arapça'da "sahve", "uyanış" anlamına gelmektedir.⁵⁶ Sahve hareketi (el-Sahve el-İslamiye) ise "sahve" kelimesinin anlamından yola çıkarak ve ona sembolik bir önem atfederek Suudi rejimine karşı mahiyeti itibariyle dini ve siyasi boyutları olan bir muhalefet hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Sahve, Suudi rejiminin mevcut yapısının çürümüş olduğunu ve kuruluş fonksiyonunu kaybettiğini ve başta ABD olmak üzere Batılı güçlerle yakın ittifak içerisinde bulunduğunu ileri süren ve Batılı güçlerin Ortadoğu'ya müdahalelerini eleştiren bir İslami muhalefet profili çizmektedir. Dolayısıyla 18. yüzyılda temelleri atılan ve Vehhabi ideolojisi ile Suudi hanedanlığı üzerine inşa edilen Suudi Arabistan, Sahve hareketinin 1990'larla başlayan ciddi bir meydan okumasıyla karşı karşıya kalmıştır. Söz konusu hareketin liderliği ise kendileri ulemadan olan Selman el-Avde ve Sefer el-Havali tarafından yürütülmektedir.⁵⁷

İslami uyanış hareketi olarak Sahve'nin Suudi Arabistan'da ortaya çıkmasında etkili olan dinamikler, 18. yüzyılda teşekkül eden Vehhabi ha-

54 Stephane Lacroix, *Awakening Islam*, çev. George Holloch, London: Harvard University Press, 2011, s.37.

55 Lacroix, *Awakening Islam*, s.37.

56 David Commins, *The Wahhabi Mission and Saudi Arabia*, s.181.

57 Mamoun Fandy, *Saudi Arabia and Politics of Dissent*, New York: Palgrave, 1999, s.4.

reketini ortaya çıkaran dinamiklerle paralellik gösterse de kısmen farklılık göstermektedir. Ancak Sahve hareketinin İslam anlayışı ve uygulama biçimi geleneksel Selefi çizginin bir devamı niteliğindedir. Dolayısıyla Sahve'nin İslami uyanış düşüncesine esin kaynağı olan damar; İbni Hanbel, İbni Teymiye ve İbni Abdülvahhab'ın teorik çerçevesini oluşturduğu Selefi din anlayışıdır. Hemen burada sorulması gereken soru şudur: Suudi Arabistan'daki Vehhabelik ve Sahve hareketi aynı Selefi kanaldan beslenmelerine rağmen, neden Sahve hareketi temel kurucu faktörlerinden biri de Vehhabi anlayışı olan Suudi rejimine karşı muhalefet etmeye başlamıştır? Bu sorunun cevabı Sahve'nin teşekkül ettiği konjonktürel dinamikler üzerinden yapılacak bir incelemede yatmaktadır.

Suudi Arabistan'da Sahve hareketinin ortaya çıkması Mısır'da kurulan ve kısa sürede Arap ülkelerinde etkili olan İhvan (Müslüman Kardeşler) ve onun ideolojisiyle yakından ilişkilidir. Diğer bir anlatımla, Sahve hareketi üzerinde Selefi akımın etkisinin yanında 20. yüzyılın ilk çeyreğinde kurulan İhvan'ın⁵⁸ da oldukça büyük bir etkisi bulunmaktadır. Hasan el-Benna'nın da önemli ölçüde etkilendiği 19. yüzyıl ihyacılarını motive eden ve fikirlerinin şekillenmesinde etkili olan temel dinamik, Batılı güçlerin İslam toplumu üzerindeki siyasal, askeri, kültürel ve ekonomik boyutlarıyla oluşturduğu hâkimiyetidir.⁵⁹ Dolayısıyla İhvan'ın İslam dünyasının mevcut durumundan kurtulması için ileri sürdüğü çözüm iki temele dayanmaktaydı: İslam toplumu üzerindeki yabancı işgaline son vermek ve İslam hukukuna dayanan şer'î bir devlet inşa etmek. Bu anlamda İhvan'ın fikri altyapısını oluşturan 19. yüzyıl İslami hareketleri, 18. yüzyılda Suudi Arabistan'da şekillenen Vehhabi hareketini doğuran yerel dinamiklerden farklıdır. Zira on sekizinci yüzyılda Avrupalı devletler İslam toplumları üzerinde daha hâkimiyet kurmamış ve İslam toplumunun bu boyutta tepkisini çekmiş değillerdi. Ancak, 19. yüzyılda Batılı güçler pek çok İslam devleti üzerinde siyasal, ekonomik ve kültürel açıdan hâkimiyet kurmuşlardı.

El-Benna'nın anti-kolonyalist İslami uyanış hareketi, I. Dünya Savaşı'nın ardından Arap coğrafyasının büyük bir kısmının İngiltere ve Fransa'nın egemenliği altına girmesine karşı doğmuş ve işgal altındaki Müslüman ülkelerde

58 İhvan, Hasan el-Benna (1906-1949) tarafından 1928 yılında Mısır'da kurulmuştur. El-Benna, 19. yüzyıl İslamcılarını Muhammed Abdüh (1849-1905), Cemalettin Afgani (1839-1897) ve Reşit Rıza (1865-1935)'den etkilenmiş İslam toplumunda ihya ve ıslah'ı savunan önemli bir aktivisttir. Bakınız: Richard Paul Mitchell, *The Society of Muslim Brothers*, New York: Oxford University Press, 1993.

59 John L. Esposito, *Islam and Politics*, 4. Baskı, New York: Syracuse Univ. Press, 1998, s.33.

örgütlenmiştir. 1950'lerde Suudi Arabistan'a baktığımızda İhvan'ın bu ülkede örgütlenemediğini görüyoruz. 1946 yılında buna yönelik faaliyetlerini artıran el-Benna Suudi Arabistan'da İhvan'ın faaliyetlerine imkân tanıyacak bir merkez kurulmasına matuf olarak Kral Abdülaziz İbni Suud'ile görüşmüş ve bu yönde bir talepte bulunmuştur. Ancak Kral İbni Suud, ülkede siyasal partilerin faaliyetlerinin yasak olmasını ihlal edeceğini gerekçe göstererek bu talebi reddetmiştir.⁶⁰ Suudi Arabistan'ın bu tutumu 1950'lerin sonları ve 1960'lara gelindiğinde büyük ölçüde değişmiş ve Suudi rejimi ile İhvan arasında yeni bir dönemi başlatmıştır.

Suudilerin karar değişikliğinde bölgesel dinamikler son derece merkezi bir rol oynamıştır. 1952 yılında Mısır'da gerçekleşen askeri darbeye İhvan da destek vermiştir. Ancak kurulacak olan yeni siyasal sistemin muhtevası konusunda Cemal Abdünnâsır ve İhvan arasında anlaşmazlık ve husumet ortaya çıkmış ve bu durum nihayetinde düşmanlığa dönüşmüştür. İhvan şeriat dayanan İslami bir devlet kurmak isterken, Nasır ise sosyalist ve Arap milliyetçisi bir devlet kurmaya gayret göstermiştir. Özellikle 1954 yılında Nasır'a yönelik İhvan'ın suikast hazırlığında olduğu bilgisi alınınca, 1949'da eski rejim tarafından öldürülen el-Benna'nın yerine geçmiş olan Seyyid Kutup ve pek çok İhvan taraftarı tutuklanarak hapse atılmıştır.⁶¹ Yaşanan bu gelişmeler üzerine Nasır liderliğindeki Mısır'da İhvan'a yönelik siyasal ve toplumsal baskılar artmış, Mısır'dan dışarıya göçler başlamıştır. Suudi Arabistan ise bu süreçte devreye girmiş ve Mısır'dan göç eden İhvan mensuplarına kapılarını açmıştır. Bunun doğal sonucu olarak İhvan ideolojisi ve tecrübesi Suudi Arabistan'a girmiştir. Ayrıca, 1958'de Mısır ve Suriye'nin birleşmesi ve Irak'ta General Abdülkerim darbesiyle birlikte Suriye ve Irak'ta da İhvan'a yönelik baskılar artması üzerine Suudi Arabistan bu iki ülkeyi terk eden birçok İhvan üyesine kapılarını açarak Mısır'da yaşanan süreçte olduğu gibi İhvan'a yönelik olumlu bir politika takip etmiştir.⁶²

1950'ler ve 1970'lerde otoriter ve Arap milliyetçisi rejimlerde zulme uğrayan İhvan mensuplarından Suudi Arabistan'a yerleşenler arasında Seyyid Kutup'un kardeşi Muhammed Kutup ve Suriye İhvan'ından Muhammed Surur da bulunmaktaydı. Seyyid Kutup ile birlikte tutuklanan Muhammed Kutup, Mısır'da Enver Sedat'ın iktidara gelmesiyle birlikte 1971 yılında serbest bırakılmıştır. Bundan bir kaç ay sonra Muhammed Kutup Suudi Arabistan'a yerleşmiştir. Muhammed Surur ise 1963'te Suriye'de gerçekleştirilen dar-

60 Lacroix, *Awakening Islam*, s.39.

61 John L. Esposito, *Islam and Politics*, s.133.

62 Lacroix, *Awakening Islam*, s.40.

beyle iktidara gelen Baas rejiminin İhvan'a yönelik artan sindirme politikaları sonucunda ülkeyi terk ederek 1965'te Suudi Arabistan'a yerleşmiştir.⁶³ Gerek Muhammed Kutup gerekse Muhammed Surur kendi ülkelerinde İhvan'ın faaliyetleri içerisinde bulunmuş önemli şahsiyetlerdir.

Suudi rejimin İhvan üyelerine kapılarını açması II. Dünya Savaşı sonrasında şekillenen Ortadoğu düzeniyle yakından ilgiliydi. Bu yeni düzende Arap devletleri arasında milliyetçi ve sosyalist ideolojiler yayılmaya başlamıştır. Özellikle 1956 Süveyş bunalımında Mısır'ın başarı sağlaması, Nasır'ı Arap toplumlari nezdinde saygın bir Arap milliyetçisi haline getirmiştir. Buna ek olarak Nasır, Sovyetler Birliği ile yakın bağları bulunan sosyalist bir kişilikti. Nasır önderliğinde Mısır'ın Arap milliyetçiliği, Arap sosyalizmini ve siyasal sistem açısından cumhuriyeti benimsemesi ve bunları Ortadoğu'ya ihraç etmeye koyulması revizyonist bir Mısır devleti ortaya çıkarmıştır. Bu, Suudi Arabistan'ın monarşik siyasal sitemini ve Vehhabi din anlayışını tehlike altına sokmaktaydı. Çünkü Nasır, Arap devletleri arasında monarşiyle yönetilen ülkeleri meşru olmamakla suçluyor, başta Suudi monarşisi olmak üzere bu ülkelerle ilgili anti-propaganda yapıyordu. İşte bu noktada Riyad yönetimi, Nasır'ı bölgede dengelemek ve ideolojisinin muhtemel olumsuz etkilerini engellemek maksadıyla pan-İslamizm'e başvurmuştur. Riyad-Kahire rekabetinin 1960'larda yükseldiği böyle bir konjonktürde ancak dinamik bir İslam anlayışı Suudi rejiminin ihtiyaçlarına cevap verebilirdi. Suudi Arabistan, Nasır'ın sosyalist ve seküler Arap milliyetçiliği karşısına İslamcı bir alternatif yerleştirmiştir. Suudi Arabistan tarafından 1962'de kurulan "Dünya Müslümanlar Birliği" ve 1972'de kurulan "Dünya Müslüman Gençler Meclisi"⁶⁴ Riyad yönetiminin pan-İslamcı politikalara yöneldiğinin somut göstergeleriydi. Dönem itibariyle Suudi Arabistan'da bu rolü oynayacak yegâne grup ise İhvan olmuştur.

Özellikle Suudi Arabistan Kralı Faysal (1964-75) artan petrol fiyatlarının getirdiği zenginliğin de etkisiyle Suudi Arabistan'da eğitimde kapsamlı yapısal reformlar yapmış ve bu süreçte İhvan mensuplarına işlevsel bir rol vermiştir. 1957'de kurulan ve Suudi Arabistan'ın ilk üniversitesi olan Riyad Üniversitesi (daha sonra Kral Suud Üniversitesi) ve 1961'de kurulan Medine İslam Üniversitesi, 1970'lerde Mısır ve Suriye'den gelen İhvan üyelerinin ağırlıkta olduğu bir eğitim kurumu haline gelmişlerdir. 1981'de kurulan Ümmü'l Kura Üniversitesi ise İhvan üyelerin en etkili olduğu üniversitedir.⁶⁵ İhvan üyeleri Suudi Arabistan'da eğitimde yapılan düzenlemelerde bizzat rol

---

63 Madawi Al-Rasheed, *Contesting Saudi State*, s.73-66.

64 Bakınız: David Commins, *The Wahhabi Mission and Saudi Arabia*, s.152.

65 Stephane Lacroix, *Awakening Islam*, s.42-43.

almışlar ve bu sayede İhvan'ın temel dinsel ve siyasal yaklaşımlarını Suudi kurumlarına taşımışlardır. Bu süreç içerisinde Suudi Arabistan eğitim kurumları yerli Vehhabi unsurlarla ithal İhvan unsurlarını birlikte barındırır hale gelmiştir. Böylece, Suudi Arabistan'da Sahve hareketinin doğmasına zemin hazırlayan ilk dönem sona ermiştir.

Sahve hareketinin fikri temellerinin oluşması ise 1970'lerin sonları ve 1980'lere denk gelmektedir. Mekke'deki Ummul Kura Üniversitesi'nin İslam Şeriatı Fakültesi'ne dekan olarak atanan Muhammed Kutup,⁶⁶ burada kendi fikirlerini anlatma imkânına kavuşmuştur. Sahve hareketinin kurucularından biri olan Sefer el-Havali de bu üniversitede eğitim alırken Muhammed Kutup'la tanışmıştır.⁶⁷ Aynı zamanda Muhammed Kutup, el-Havali'ye yüksek lisans ve doktora çalışmalarında danışmanlık yapmıştır. Bu süreçte el-Havali, Muhammed Kutup'un din ve siyaset anlayışından, onun İslam'ın gündelik hayattan soyutlanamayacağı ve Müslüman toplumların sorunlarının temelinde devlet yönetiminin İslam hukukundan uzaklaştırılmasının yattığı düşüncesinden etkilenmiştir. Diğer taraftan Sahve hareketinin diğer bir lideri olan Selman el-Avde ise Hail'de Bilim Fakültesi'nde ders veren Muhammed Surur ile tanışmış ve onun fikirlerinden etkilenmiştir.⁶⁸ Muhammed Surur'un laik ve otoriter Arap rejimlerine karşı güçlü ve kararlı direniş gösterilmesi fikri el-Avde'nin fikirleri üzerinde etkili olmuştur. 1980'lerde eğitimlerini tamamlayan el-Havali ve el-Avde, Suudi Arabistan'da İhvan geleneği ve Vehhabi gelenekten beslenen yeni bir tür İslami uyanış hareketi başlatmışlardır.

Bu yeni tür İslami uyanış hareketini İhvan ve Vehhabilik gibi İslami hareketlerden farklı kılan birkaç ayırt edici özellikten bahsedilebilir. Bunlardan birincisi, Sahve, Muhammed Kutup ve Muhammed Surur kanalıyla İhvan deneyim ve ideolojisinden etkilenmiştir, ancak İhvan'da harekete liderlik eden kişiler genellikle ulemadan değil aktivistlerden oluşmaktadır. Sahve de ise hareketin ideologları ulemadan oluşmaktadır. El-Havali ve el-Avde, Sünni İslam fıkıh eğitimi almış birer âlimdir. Yine bu çerçevede İhvan'da hiyerarşik ve sıkı bir örgütlenmeden bahsedilirken, Sahve'de gevşek bir örgütlenme düzeni söz konusudur. Sahve'nin diğer bir ayırt edici özelliği amaca ulaşmak için şiddeti ve devrimi bir araç olarak görmemesidir. Bu yönüyle Sahve, hem Selefî-Vehhabi hareketler hem de İhvan içerisinde katı yorumlarla şiddete başvuran İslami hareketlerden ayrılmaktadır. El-Kaide ve İslami Cihat bu hususta somut örnekler olarak gösterilebilir.

66 Judith Caesar, "Saudi Dissent: Rumbles under the Throne", *The Nation*, 17 Aralık 1990.

67 Mansoor Jassem Al-Shamsi, *Islam and Political Reform in Saudi Arabia*, New York: Routledge, 2011, s.59

68 Stephane Lacroix, *Awakening Islam*, s.69.

Sahve'ye kendi özgünlüğünü veren bir diğer özellik liberal İslamcılardan farklı bir düşünce geleneği ve yapısına sahip olmasıdır. Özellikle Batı liberal düşüncesinden etkilenen, din ve siyasetin birbirinden ayrılması gerektiğine inanan laik İslamcı düşünürlerden ayrılmaktadır. Sahve hareketini diğer İslami hareketlerden farklı kılan başka bir unsur meşruiyeti tartışmalı ve otoriter yönetimlere itaat ve sadakat gösteren Selefi hareketlerden de farklı düşünmesidir. Özellikle burada Suudi Arabistan'daki Vehhabi hareketinin tarihsel süreç içerisinde Suudi hanedanının siyasal kararlarını onaylayan ve meşruiyet zemini hazırlayan resmi Vehhabi ulemadan (Selefiyye-i Suûdiyye) ayrılmaktadır. Sonuç olarak 1980'lerde fikri alt yapısını tamamlayan Sahve, Suudi Arabistan'da bulunan radikal Selefi, statükocu Selefi ve liberal Selefi akımlardan farklı olarak ortaya çıkan bir uyanış hareketidir.

Sahve hareketinin Suudi rejimiyle anlaşmazlığa düştüğü nokta statükocu Selefi/Vehhabi anlayışını hedef tahtasına koyması ve buradan hareketle rejimin meşruiyet kaynağını zedelemesidir. Sahve'nin aslında 18. yüzyılda ortaya çıkan Vehhabi hareketiyle bir sıkıntısı bulunmamaktadır. Sorun, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Suudi hanedanının içeride ve dışarıda siyasal istikrar ve güvenliği sağlaması, bağımsız bir devlet olarak tanınması ve toprak bütünlüğünü elde etmesinden sonra Vehhabi ideolojisinin Suudi hanedanı tarafından kontrol altına alınmasıyla ortaya çıkmıştır. Suudi kontrolü altında Vehhabilik, siyasal otorite tarafından kullanılan dini bir söylem halini almıştır.⁶⁹ Özellikle devlet tarafından 1971'de Yüksek Ulema Kurulu'nun kurulması ve kurulun üyelerinin kral tarafından atanması dini otoriteyi siyasal otoritenin hâkimiyetine sokmuştur. Bu kurulun Suudi Arabistan'da en yüksek dini organ olması ve siyasal ve dinsel konularda bu kurumun fetva yayınlama yetkisine sahip olması Suudi rejimi açısından son derece önemlidir.

Sahve hareketinin Suudi rejimine yönelik açık ve ciddi bir şekilde muhalefet etmesi 1990'larla birlikte şekillenmeye başlamıştır. Sahve'nin otoriteye karşı dini ve siyasi muhalefet içerisine girme şekli onun devlet ve yönetim anlayışıyla alakalıdır. Sahve, teolojik konular üzerine odaklı geleneksel Selefi öğretisi ile büyük oranda siyasal sorunlarla ilgilenen İhvan arasında bir sentez görüntüsü vermektedir.⁷⁰ Sünni Fıkıh geleneğinde yöneticiye karşı ayaklanmanın iki temel nedeni bulunmaktadır. Eğer yönetici zalim bir uygulama içerisine girer veya açık ve tartışmasız bir şekilde küfre düşerse ayaklanma meşru hale gelir. Bu hususta Sahve liderlerinden el-Avde şöyle demektedir:

---

69 Madawi Al-Rasheed, *Contesting Saudi State*, s.26.

70 Ondrej Beranek, "Divided we Survive: A Landscape of Fragmentation in Saudi Arabia", *Middle East Brief*, Crown Center for Middle East Studies, Ocak 2009, No.33, s.3.

“Yöneticiler Müslüman oldukları ve şeri hükümleri uyguladıkları sürece yönetime itaat gereklidir, ancak açıkça küfre düşüldüğünde ayaklanmaya izin verilir.”⁷¹ Buna göre İslam toplumunda meşru devlet ancak adil ve şeri hükümlere dayandığı sürece bunu elde edebilir. Bunun yanında Sahve’de yöneticiye karşı ayaklanma toplumunda güvenlik ve istikrarı bozmayacak, fitneye mahal vermeyecek şekilde olmalıdır.

Bu bağlamda, Irak’ın 2 Ağustos 1990’da güney komşusu Kuveyt’i işgal ve daha sonra ilhak etmesiyle başlayan II. Körfez Savaşı (1990-91), Suudi Arabistan’da Sahve liderliğinde muhalefeti harekete geçirmiştir. Bu dönem ise Sahve’nin olgunlaştığı üçüncü dönem olarak görülmektedir. Suudi Arabistan’ın siyasal sistemi, dinsel yapısı ve dış politika uygulamaları Sahve hareketi tarafından güçlü bir şekilde eleştirilmeye başlanmıştır.⁷² Sahve’yi harekete geçiren iki faktörden bahsedilebilir. Bunlardan birincisi, yabancı güçlerin Suudi topraklarına yerleşmesi, diğer ise krallığın bu yöndeki kararına dinsel meşruiyet kazandıran dinsel otoritedir. Irak’ın 2 Ağustos’ta Kuveyt’i işgal etmesinden yedi gün sonra 9 Ağustos’ta Suudi Arabistan Kralı Fahd, ülkesini olası Irak işgaline karşı korumak üzere ABD askerlerinin Suudi Arabistan topraklarında konuşlanacağını ilan etmiştir.⁷³ 13 Ağustos’ta ise Yüksek Ulema Konseyi, Suudi hükümetinin kararını destekleyen fetvasını yayımlamıştır.⁷⁴

II. Körfez Savaşı’na kadar Sahve’nin Suudi rejimine karşı muhalefeti söz konusu değildir. Ancak bu savaş, bölgesel dengeleri değiştirdiği gibi Suudi Arabistan’ın iç politik-dinsel dengelerini de değiştirmiştir. Suudi Arabistan’ın 1970’lerden bu yana silahlanmaya önemli miktarda para harcamasına rağmen güvenliğini sağlamak ve muhtemel tehditleri ortadan kaldırmak için yabancı bir güce (ABD) bağımlı kalması devletin zayıflığını ortaya koymuştur. Yine bu bağlamda, gayri İslami bir devletin askerlerin İslam şeriatına dayanan bir devlet topraklarına yerleşmesi rejimin dini meşruiyetine zarar vermiştir.⁷⁵ Bunun üzerine Sahve liderleri el-Havali ve el-Avde, camilerde verdikleri vazizler ve üniversitelerde verdikleri konferans ve panellerle devletin mevcut durumunu ve düştüğü acizliği halka anlatmaya çalışmışlardır.

71 Mansoor Jassem Al-Shamsi, *Islam and Political Reform in Saudi Arabia*, s.45.

72 Toby C. Jones, “Religious Revivalism and Its Challenge to the Saudi Arabia”, *Religional Politics in Saudi Arabi*, Muhammed Ayoob and Hasan Kösebalaban (ed.), New York: Lynne Rienner Publisher, 2009, ss.109-120.

73 Mansoor Jassem Al-Shamsi, *Islam and Political Reform in Saudi Arabia*, s.80.

74 Madawi Al-Rasheed, *Contesting Saudi State*, s.32.

75 R. Hrair dekmjenjian, “The Rise of Political Islam in Saudi Arabia”, *The Middle East Journal*, c.48, sy.4, Kış, 1994, ss.627-643.

Sahve liderlerinden el-Havali, Suudi Arabistan'ın güvenliğini sağlama hususunda ABD'ye bağımlı olma durumunu gündeme getirmiş ve bunun İslam hukukunun ihlali anlamına geldiğini ifade etmiştir. Yine bu paralelde el-Avde ise "devletlerin çöküş nedenleri" adıyla verdiği bir konferansta Kuveyt'in neden çöktüğünü ve Suudi Arabistan'ın ise neden bunun eşliğinde olduğunu açıklamaya çalışmış ve çöküşe engel olmak için bir takım öneriler sunmuştur. El-Avda'ya göre İslami kurallara göre yönetilen devletlerin güçlü olacağını, ancak bunu ihmal eden Müslüman ülkelerin varlık nedenini yitireceğini ifade etmiştir.⁷⁶ Sahve liderlerine göre ABD'nin Suudi Arabistan'a askeri olarak konuşlanması, onun uzun zamandan beri Basra Körfezi'ne yerleşme planının bir parçasıdır. Öyle ki, yüzbinlerce ABD askerinin (yaklaşık 500 bin) Suudi topraklarına yerleşmesi üzerine Eylül 1990'da Riyad Camii'nde verdiği vaazda el-Havali, Suudi Arabistan'a gerçek tehdidin Irak'tan değil, ABD'den geldiğini söylemiştir.⁷⁷ Bu noktada Sahve'nin 19. yüzyıl İslami uyanış hareketlerine ve İhvan'ın benzer bir şekilde Batı'nın Müslüman ülkeler üzerinde kurmaya çalıştığı hâkimiyetine bir tepki söz konusudur. Daha doğrusu Sahve, Suudi hanedanının egemenliği altına girmiş statükocu Vehhabi düşüncesini günlük İslami ibadetler üzerine odaklandığı gerekçesiyle eleştirmek suretiyle İhvan'da olduğu gibi Batı'nın İslam toplumu üzerinde egemenlik tesis etmesi gibi tehlikelere de dikkat etmesi gerektiğini vurgulamaya başlamıştır.

Suudi Arabistan'ın içinde bulunduğu bu durumdan kurtarılması için Sahve hareketi iç politikada siyasal reformların yapılmasını, dış politikada ise ABD çizgisinde ilerleyen pozisyonunu değiştirmesini gerekli görmüştür. Bu amaçla Mayıs 1991'de Sahve'nin girişimiyle din adamları, akademisyenler, siyasetçi ve eski hükümet üyelerinden müteşekkil 52 kişinin altına imza attığı "Tavsiye Mektubu" (Risâletü'l-ulemâ) Kral Fahd'a sunulmuştur.⁷⁸ Söz konusu mektupla siyasi, dini, toplumsal, ekonomik ve askeri konularda reform yapılmasını öngören 12 başlık altında tavsiyede bulunulmuştur. Bunlar:

- Devletin iç ve dış politikasını İslam hukuku uyarınca yönetecek bir Şura Meclisi kurulmalı.
- Devletin siyasal, ekonomik ve idari alanlarında İslam hukukuyla uyumlu olmayan yasaları değiştirilmeli.

---

76 Mansoor Jassem Al-Shamsi, *Islam and Political Reform in Saudi Arabia*, s.82.

77 David Commins, *The Wahhabi Mission and Saudi Arabia*, s.152.

78 "Risalah al-Ulama Fi al-Suudiyah ila al-Malik Fahd", *Al-İnsan*, Temmuz 1991, ss.95-96, Aktaran: R. Hrair Dekmenjian, "The Rise of Political Islam in Saudi Arabia", *The Middle East Journal*, c.48, sy.4, Kış, 1994, ss.627-643(630).

- Devleti ve kutsal toprakları (Mekke ve Medine) koruyacak, farklı kaynaklardan tedarik edilen silahlarla desteklenen güçlü bir ordunun kurulması.
- İslam hukukunu ihmal etmeyen, İslam davasıyla uyumlu ve ümmetin çıkarlarını gözetten bir dış politika geliştirilmeli.
- Bağımsız bir yargı sistemi oluşturulmalı.
- Devlet yönetiminde adalet ve eşitlik temin edilmeli.
- Devlet yönetimine liyakatli kişiler atanmalı.
- Devlet bürokrasisi hesap verebilir seviyeye çıkarılmalı.
- Devlet gelirleri adil bir şekilde dağıtılmalı.
- Devletin İslami kimliğini yansıtacak medya ve basın organları kurulmalı.
- İslam'ı yayacak dini kurumlar oluşturulmalı.
- Bireysel ve toplumsal haklar güvence altına alınmalı.

Suudi rejiminin, pek çok alanda reform yapılmasını öngören Tavsiye Mektubunu pek dikkate almaması üzerine Sahve hareketi yaklaşık bir yıl sonra rejime muhalif diğer ihyacı liderlerle (din adamları, akademisyen ve siyasetçi) bir araya gelerek Suudi rejiminin iç ve dış politikasını eleştiren kapsamlı bir reform paketi ilan etmiştir. Eylül 1992'de 107 kişinin imzasını taşıyan "Tavsiye Memorandumu" (Müzekkîrâtü'n-Nasîha) Yüksek Ulema Konseyi Başkanı İbni Baz'a sunulmuştur. Memorandumda şu noktalara vurgu yapılmıştır:⁷⁹

- Devlet yönetimi yozlaşmıştır, devlet kurumları ihya edilerek adil ve meşru bir yönetim kurulmalıdır.
- Körfez krizi orduda bir dizi problemi gün yüzüne çıkarmıştır. Devletin güvenlik güçlerinin zayıf olduğu ve güvenliğin yabancı güçlere dayanılarak sağlandığı görülmüştür. Ordunun nitelikli bir şekilde modernize edilmesi ve kapasitesinin artırılması gerekmektedir.
- Kur'an ve Sünnet üzerine inşa edilen İslam devleti dış politikada İslam'a uygun davranmalıdır. Ancak mevcut yönetim bunu yerine getirmemekle birlikte gayrimüslim devletlerle ittifak ilişkisine girmektedir.
- Devlet yönetiminde ulemanın rolü oldukça sınırlandırılmıştır. Bu nedenle ulemanın etkisi artırılmalıdır.

79 Mudhakkirat al-Nasihah, 1992, Aktaran: Mansoor Jassem Al-Shamsi, *Islam and Political Reform in Saudi Arabia*, New York: Routledge, 2011, s.103.

- Yargı sistemi gayri İslami kural ve düzenlemeler tarafından işgal edilmiştir, bu problem şeri hükümlere başvurularak giderilmelidir.
- Devlet birçok gayri İslami ekonomik faaliyet içerisinde bulunmakta ve Rejim bölgede birçok diktatörlüğe destek vermektedir.
- Krallık insan haklarını ve insan onurunu ihlal etmektedir, bu sorun çözümlenmelidir.
- İslami mahkemelerin zayıflayan otoritesi güçlendirilmelidir.
- İslam davası, İslam şeriatı üzerine inşa edilen bir devlet için en şerefli bir görevdir. Medya bu görevi yerine getirmelidir.
- Refah devleti oluşturulmalı ve devlet gelirleri adil dağıtılmalıdır.

Her iki bildiriye de bakıldığında Sahve, Suudi devletinin ekonomik, siyasal, askeri ve toplumsal olarak çürümüşlüğü tespitinde bulunmakta ve devleti çöküşe doğru götüren bu hayati sorunun üstesinden gelebilmek için rejime kurtuluş reçetesi sunmaktadır. Yapılan saptama devlet organlarının varlığını sürdüremeyecek düzeyde bozulmuşluğu ve işlevsizliği, çözüm önerisi ise kapsamlı bir ihya politikasının uygulanmasıdır. Sahve'nin liderliğinde ortaya konulan bu durum tespiti ve çözüm önerilerinde, İslam hukukuna dayalı adil bir yönetimin inşa edilmesi ve kendini yabancı güçlere karşı muhafaza edebilecek güçlü bir güvenlik biriminin oluşturulması üzerinde durulmaktadır. Burada vurgulanması gereken diğer bir husus, Sahve'nin sorun tespiti ve çözüm önerileri onun İhvan ve Vehhabi sentezinin olduğunun bir yansımasıdır. Mesela Sahve, Suudi Devleti'nin iç ve dış politikasının İslam inancı çerçevesinde şekillenmesi ve icra edilmesi üzerinde durmakta ve ona İslami bir görev yüklemesi açısından 18. yüzyıl Vehhabi hareketini andırmaktadır. Diğer taraftan Sahve, Suudi Devleti'nin gayri İslami devletlerle ittifak ilişkisi kurmasına karşı çıkmakta ve devletin içerisine düştüğü güvenlik zafiyetinin Batılı devletlerin bölgedeki emellerinin bir sonucu olduğunu düşünerek Batı egemenliğine karşı bir rahatsızlık göstermesi açısından ise İhvan'ı yansıtmaktadır. Suudi yönetimi, devletin kapsamlı bir yapısal reforma tabi tutulmasını gerekli gören ve tavsiye eden her iki bildiriye pek olumlu bakmamış olsa da, muhalefetin tepkisini azaltmak ve siyasal sisteme katılımı artırmak ve devlet yönetimini çürümüşlükten kurtarıp daha işlevsel hale getirmek amacıyla harekete geçmiştir.

Bu çerçevede Kral Fahd, 1992 yılında yayınladığı karnameyle Temel Yönetim Hukuku, Yerel Yönetimler Yasası ve Şura Meclisi Yasası olmak

üzere üç önemli reform paketi açıklamıştır.⁸⁰ Şura Meclisi Yasası'yla Suudi Arabistan'da tamamı kral tarafından atanan 60 üyeli (Bugün itibariyle 150 üyeden oluşmaktadır) Şura Meclisi (Danışma Meclisi) kurulmuştur. Temel Yönetim Yasası'yla Suudi Arabistan'ın yönetim tarzının monarşi olduğu ve ülke yönetiminin, devletin kurucusu Abdülaziz İbni Suud'un soyundan gelen erkek hanedan üyesine geçtiği belirtilmiştir. Yine bu yasayla Suudi devletin yasama, yürütme ve yargı organlarının işleyişi ve görevleri sayılmış, bunlar hukuki statüye kavuşturulmuştur. Bu yasa Kuran-ı Kerim'i kendine anayasa olarak kabul eden Suudi Arabistan için aslında bir anayasa niteliği taşımaktadır. Son olarak Yerel Yönetimler Yasası'yla ülke 13 idari birime ayrılmıştır.⁸¹ Sahve'nin siyasal otorite üzerindeki baskıları üzerine yapılan bu reformlar sayesinde Suudi Arabistan mutlak monarşiden meşruti monarşiye kısmi bir geçiş yaşamıştır.

Sonuç

Toprak bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığını sağlayarak 1932 yılında kurulan Suudi Arabistan'ın temel kuruluş belgesi 1744 yılında Muhammed İbni Suud ile Muhammed İbni Abdülvehhab arasında yapılan anlaşmaya dayanmaktadır. Umera (emirin çoğulu) ve ulema (alimin çoğulu) ittifakı şeklinde gerçekleşen bu anlaşmayla bugünkü Suudi Arabistan'ın temelleri atılmıştır. Söz konusu anlaşmayla birlikte İbni Abdülvehhab'ın teolojik temellerini oluşturduğu ihyacı Vehhabi hareketi, kurulan Suudi devletinin resmi din anlayışı olarak kabul edilmiş ve bu durum günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Geleneksel Selefî İslam anlayışının Suudi Arabistan'a özgü versiyonu olan Vehhabi hareketi, ilerleyen süreçte siyasal otoriteyi elinde tutan Suudi hanedanının kontrolü altına girmiş ve zamanla rejimin kararlarına meşruiyet sağlayan saray dini anlayışı haline gelmiştir. Bunun yanında, 1960 ve 1970'lerde Mısır ve Suriye'deki zulüm nedeniyle Suudi Arabistan'a göç eden İhvan üyelerinin ideolojik perspektifinden etkilenen yeni bir ihyacı ulema grubu yetişmiştir. Sahve (Uyanış) hareketi olarak adlandırılan bu grup 1990'larla birlikte Suudi rejiminin siyasal sistemine ve devletin hâkimiyeti altına girmiş olan Vehhabi anlayışına karşı büyük bir meydan okuma başlatmıştır.

Vehhabilik ve Sahve, Hanbeli imamlar olan İbni Hanbel ve İbni Teymiye'nin çerçevesini çizdiği Selefî ekolün içerisinde doğan ve bu çizgi-

80 Madawi al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia*, New York: Cambridge, 2010, s.167.

81 Bassam Abdullah al-Bassam, "Political Reform in Saudi Arabia: Necessity or Luxury?", *Middle East Online Journal*, c.3, sy.6, Yıl.2011, ss.175-197.

yi takip eden Suudi Arabistan merkezli İslami ihya/uyanış hareketleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Benzer İslami gelenekten beslenmeleriyle birlikte Sahve hareketini Vehhabilikten farklı kılan bazı hususlar bulunmaktadır. Her şeyden önce Sahve hareketi, 19. yüzyıl İslamcı hareketlerin bir türevidir. İhvan'ın din ve siyasete yaklaşımından büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu nedenle Sahve hareketinde din ile siyaset iç içedir. Bu noktada vurgulanması gereken husus, Sahve'de geleneksel Vehhabiliğin tersine, İhvan ideolojisi üzerinden Batı hâkimiyetine karşı bir antagonizma üretilmektedir. Bunun yansımaları Sahve'nin muhalefet kültürü üzerinde somut bir şekilde görülmektedir. İkinci olarak, Suudi hanedanının ihyacı Vehhabi hareketini ilerleyen süreçte kademeli olarak kendi otoritesi ve kontrolü altına alması bu hareketi saray dini, mensuplarını ise saray uleması haline getirmiştir. Vehhabi ulemanın ağırlıklı olarak siyasal otoritenin kararları yönünde fetvalar çıkarması, Sahve hareketini doğuran temel dinamiklerden biri olmuştur. Son olarak, II. Körfez Savaşı'yla ortaya çıkan devletin kendi güvenliğini savunamayacak düzeyde zayıf ve çürümüş olmasının ortaya çıkması Sahve'nin dikkatini çekmiş ve çözüm arayışı içerisine girmesine yol açmıştır.

Kaynakça

- Bassam Abdullah al-Bassam, "Political Reform in Saudi Arabia: Necessity or Luxury?", *Middle East Online Journal*, c.3, sy.6, Yıl. 2011, ss.175-197.
- Borisoviç Lutskiy, *Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi*, çev. Turan Keskin, İstanbul: Yordam Kitap, 2011.
- David Commins, *The Wahhabi Mission and Saudi Arabia*, New York: I.B. Tauris, 2006.
- Faleh A. Jabar ve Hosham Dawod, *Aşiretler ve İktidar*, çev. Ömer Öğünç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Hamadi Redissi, "The Refutiati of Wahhabism in Arabiac Source", içinde. *Kingdom Without Borders*, Madawi al-Rasheed (ed), London: Hurst, 2008.
- James Wynbrandt, *A Brief History of Saudi Arabia*, 2. Baskı, New York: Fact On File, 2010.
- John L. Esposito, *Islam and Politics*, 4. Baskı, New York: Syracuse Unv. Press, 1998.
- Judith Caesar, "Saudi Dissent: Rumbblings under the Throne", *The Nation*, 17 Aralık 1990.
- Madawi al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia*, New York: Cambridge, 2010.
- Madawi Al-Rasheed, *Contesting Saudi State*, New York: Cambridge, 2006.
- Mamoun Fandy, *Saudi Arabia and Politics of Dissent*, New York: Palgrave, 1999.
- Mansoor Jassem Al-Shamsi, *Islam and Political Reform in Saudi Arabia*, New York: Routledge, 2011.
- Mehmet Ali Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013.
- Mehmet Zeki İşcan, *Seleflik: İslami Köktencilğin Tarihi Temelleri*, 4. Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012.
- Muhammed Ebu Zehra, *Mezhepler Tarihi*, çev. Sıbgatullah Kaya, İstanbul: Çelik Yayınevi, 2013.
- Mustafa Öz, *İslam Mezhepleri Tarihi*, İstanbul: Ensar, 2011.
- Natana J. Delong Bas, *Wahhabi Islam*, New York: Oxford, 2004.
- Nazih Ayubi, *Arap Dünyasında Din ve Siyaset*, çev. Yavuz Alagon, İstanbul: Cep Kitapları, 1991.
- Ondrej Beranek, "Divided we Survive: A Landscape of Fragmentation in Saudi Arabia", *Middle East Brief*, Crown Center for Middle East Studies, Ocak 2009, No.33.

- Pascal Menoret, *The Saudi Enigma*, çev. Patrick Camiller, Beirut: World Book Publishing, 2005.
- R. Hrair Dekmenjian, "The Rise of Political Islam in Saudi Arabia", *The Middle East Journal*, c.48, sy.4, Kış, 1994, ss.627-643.
- Sami Zubaida, *İslam Dünyasında Hukuk ve İktidar*, çev. Burcu Koçoğlu Birinci ve Hasan Acak, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniv. Yayınları, 2008.
- Selda Güner, *Vehhabi-Suudiler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.
- Stephane Lacroix, *Awakening Islam*, çev. George Holoch, London: Harvard University Press, 2011.
- Süleyman el-Kusi, *Selefilik*, çev. Ahmet İyibildiren, 2. Baskı, İstanbul: Guraba, 2013.
- Toby C. Jones, "Religious Revivalism and Its Challenge to the Saudi Arabia", *Religional Politics in Saudi Arabi*, Muhammed Ayoob and Hasan Kösebalaban (ed.), New York: Lynne Rienner Publisher, 2009, ss.109-120.
- William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.